

Edith Koenders

WAARHEID OF VERDICHTSEL?¹

Ja, jeg er et underligt Væsen! mit Hjerte er en Dagbog, hvori enkelte Blade ere sammenlimede, men Bogen selv til hver Mands Eftersyn. De fleste Grunde til mine Handlinger staae paa de tillukte Blade. Visse Folk troe vel, at Papiret er saa tyndt at Skrifter skinner igjennem, men paa denne Maade veed De nok, man læser bagvendt: galt.

Dit schreef H.C. Andersen op 14 januari 1833 aan Henriette Hanck. Woorden waarmee Andersen niet alleen blijk gaf van zelfinzicht, maar ook van mensenkennis. Of is het toch anders, hadden zijn tijdgenoten gelijk, was Andersen een open boek? Waren er geen gesloten bladzijden, maar wilde Andersen daar graag in geloven? De waarheid zal wel ergens in het midden liggen, interessanter is de vraag hoe het toch komt dat men zich zo bezig hield en houdt met de mens achter de schrijver Andersen. Hij bezat kennelijk een aantal karaktereigenschappen die daar aanleiding toe gaven en geven. Zoals zijn ijdelheid, zijn naïviteit, zijn onstilbare honger naar erkenning en waardering. Waren deze eigenschappen voor de één irritant en verwerpelijk, de ander accepteerde ze met liefde als een onlosmakelijk deel van Andersen. Potgieter schreef in 1866 aan Kneppelhout:

Ik deel Uw sympathie voor Andersen niet; de Speelman, O.T., zelfs de Sneeuwkonigin neem ik van tijd tot tijd met genoeg ter hand; daar zijn heele lieve onder de sprookjes, maar de man zelf, zoo oud en nog zoo ijdel. (*Nieuwe Taalgids* 64, 1971, p. 212).

¹Over: Elias Bredsdorff. *H.C. Andersen og Georg Brandes*. Aschehoug 1994, 132 p., ISBN 87-11-11017-1. Ivy York Möller-Christensen. *Den guldne trekant, H.C. Andersens gennembrud i Tyskland 1831-1850 med tilhørende bibliografi*. Odense Universitetsforlag, Odense 1992, 401 p., ISBN 87 7492 770 1, Dkr. 288,00. Johan de Mylius. *H.C. Andersen - Liv og værk, en tidstavle 1805-1875*, Aschehoug 1993, 245 p., ISBN 87-1111-005-8.

Georg Brandes had een heel wat goedmoediger kijk op de zwakheden van Andersen. Toch liet ook Brandes zich kritisch uit in een brief van 1878 aan Bjørnstjerne Bjørnson naar aanleiding van de uitgave van twee delen brieven van Andersen door C.St.A. Bille en N. Bøgh:

Men Brevene er lærerige, ja typiske som Producter af en Aand der absolut og udelukkende var opfyldt af sig selv og ikke havde en eneste aandelig Interesse. Og saa er det dog rent forfærdeligt som hans Ry stiger ham til Hovedet. Han har slet ingen anden Maalestok for Værdien end Ry og Ros.

Later schreef hij in een artikel over Andersen:

Det hørte med til Andersens Uskyld, at han ikke selv anede, hvor ufordelagtigt et Indtryk hans evige Trang til Ros og hans Iver for at nærme sig fornemme Folk og Hofkrese gjorde paa Mennesker, der levede for en idé, eller overhovedet paa Mænd med barskere Sind og et Formaal udenfor sig. (Bredsdorff, p. 96)

Georg Brandes schreef in totaal drie artikelen voor *Illustreret Tidende* over Andersen in 1869 ('Andersens Eventyr'), 1900 ('H.C. Andersen som Menneske og Eventyrdigter') en in 1905 ('H.C. Andersen. Romanerne om Geniet'). Elias Bredsdorff heeft deze artikelen, die ook nu nog zeer de moeite van het lezen waard zijn, opgenomen in het boek *H.C. Andersen og Georg Brandes*, waarin hij al het originele materiaal (brieven, dagboeken, artikelen) over de verhouding tussen de schrijver en de criticus presenteert. Ondanks onduidelijke typografie en het ontbreken van een inhoudsopgave en index, geeft het boek een goed beeld van de beide hoofdpersonen in relatie tot elkaar. De tekst van Bredsdorff is tamelijk summier en beslaat nog geen tien bladzijden. Enerzijds geeft dat de lezer de ruimte om zelf te proeven van deze vriendschap, anderzijds zou de lezer soms meer informatie willen hebben of zelfs een interpretatie van de samensteller. In *H.C. Andersen, Mennesket og Digteren* van Bredsdorff (1979, eerder in het Engels verschenen), komt Brandes ook aan bod in de uitvoerige beschrijving van Andersens werk en leven. Er is hier en daar sprake van een zekere overlapping, maar door één enkele vriendschap alle aandacht te geven, wordt er recht gedaan aan een band, die anders

onderbelicht lijkt te worden door het complex van relaties.

Niels Kofoed deed dit ook in *H.C. Andersen og B.S. Ingemann. Et livsvarigt venskab* (1992), waarin hij op basis van brieven, dagboeken, almanakken, autobiografieën en literair werk een nauwgezet beeld tracht te geven van de vriendschap tussen Andersen en Ingemann. Deze vriendschap was heel anders van aard dan die tussen Andersen en Brandes, alleen al omdat de eerste vriendschap ontstond rond 1821 en duurde tot Ingemanns dood in 1862, terwijl de tweede hooguit 10 jaar kon duren. Kofoed gebruikt veel citaten uit de genoemde bronnen om de beschrijving van de levens van Andersen en Ingemann in relatie tot elkaar te illustreren. Ingemann was één van de weinige vrienden aan wie Andersen bekentenissen deed over zijn liefdesverdriet. Verder is Ingemann in de eerste jaren van Andersens schrijverschap een onmisbare steun geweest. Ingemann liep vooruit op de ontwikkeling van Andersen als sprookjesschrijver, zoals blijkt uit zijn kritiek op onder andere *Dødninge* in een brief aan Andersen :

Hvad Eventyret angår, da finder jeg det smukt på alle de steder, hvor De ligefrem fortæller eller skildrer uden at ville være humoristisk eller satirisk. Til slige barneeventyr er den simple, naive, hjertelige fremstilling vist den heldigste, hvorimod man ved selv at raillere med, hvad man fortæller, aldeles forfejler øjemedet og selv tilintetgør al virkning og poetisk illusion.(...) Den uskyldige barneverden, man vil føre fantasien tilbage til, må man først selv hengive sig til, når man vil fremkalde den for andre. (Kofoed, p. 22)

Maar Ingemann was geen criticus en had daarom geen invloed in de kring van de literaire kritiek, die Andersen aanvankelijk niet geheel rechtvaardig beoordeelde, maar ook weer niet zo meedogenloos was als Andersen later deed voorkomen. Brandes was wel een criticus, maar verscheen pas veel later ten tonele. Brandes en Andersen hadden trouwens onenigheid over de literaire kritiek, hierop zal ik later terugkomen.

Hoewel de karakters van Andersen en Brandes hemelsbreed van elkaar verschilden, waren er toch ook een paar overeenkomsten. Ze waren allebei gecompliceerde persoonlijkheden en bijzonder begaafd. Ze hadden beiden een zeer uitgebreide internationale kring van vrienden en bekenden en onderhielden beiden een uitvoerige correspondentie met veel

verschillende personen. De correspondentie tussen Andersen en Brandes is zeer beperkt, maar de vriendschappelijke gevoelens zijn direct herkenbaar. Ze leerden elkaar waarschijnlijk kennen rond 1865 in het huis van de familie Collin. Brandes was klasgenoot geweest van de zoon des huizes en vriend van Andersen, Edvard Collin. Ze ontmoetten elkaar, voor zover bekend, een enkele keer totdat het contact intensiever werd in 1869 toen Brandes zijn eerste artikel over Andersen schreef. Hierin probeerde hij alle facetten van Andersen als schrijver en als mens te belichten. Hij deed dit, zoals Bertil Nolin in zijn biografie *Georg Brandes (1976, p. 28-29)* schrijft, in de geest van Taine. Brandes probeerde als uitgangspunt een gemeenschappelijk kenmerk, *een faculté maitresse* te vinden. Typerend voor Andersen was zijn kinderlijkheid (barnlighed) en dat paste bij zijn eigen naïviteit, maar ook bij iets kinderlijks in het temperament van de Denen van die tijd. Verder volgde Brandes de op Taine geïnspireerde opzet en ging hij in op de stijl, de werkmethode, de algemene geldigheid en onsterfelijkheid van het sprookje, de flora en de fauna in het sprookje, de schrijver als representant van zijn sociale klasse en de sprookjes gezien vanuit het oogpunt van het genre. Brandes schreef genuanceerd en vol sympathie over de schrijver en zijn werk. Dat hij inzag dat men een mens en met name het genie als geheel moet accepteren blijkt uit de volgende woorden:

Den geniale Natur er et organisk sammenhængende Hele, dens Svaghed paa det ene Punkt betinger dens Styrke paa det andet, hin Evnes Udvikling foranlediger denne Evnes Hemmelse, og det er umuligt at gjøre nogen Forandring i noget Enkelt, uden at forandre og forstyrre det hele Maskineri.(..) Man kunne ønske Digteren mere Personlighed, en mandigere Stemning og en roligere Aandskraft. Men man indseer let, at det Upersonlige, Uafsluttede hos den Individualitet, man gjennem hans 'Livs Eventyr' lærer at kjende, staaer i den inderligste Sammenhæng med hans begavelses Art. (Bredsdorff, p. 52)

Ook H.C. Ørsted accepteerde Andersen zoals hij was, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Edvard Collin, die de neiging had hem te veroordelen en terecht te wijzen. Waarschijnlijk heeft het te maken met de manier waarop men het talent van Andersen benaderde als kunstenaar/weten-

schapper zoals Brandes of H.C. Ørsted, of als bourgeois zoals Edvard Collin. Brandes schreef hierover: "Men, som der udfordres Mod til at have talent, saaledes udfordres der lykke til at have geni, og Andersen har hverken manglet Lykken eller Modet." (Bredsdorff, p. 32). In zijn artikelen probeerde hij aan te tonen waarom Andersen zo onovertroffen was en hoe het kwam dat Andersen de enige Deense schrijver was die een mondiale bekendheid heeft verworven. Volgens Brandes kwam dat vooral door het talent van Andersen, maar ook omdat er plaats was voor een dergelijk talent in de eerste helft van de negentiende eeuw. Was Andersen 100 jaar eerder geboren, dan was er volgens Brandes niet veel van Andersens schrijverschap terecht gekomen. Er moet een soort wisselwerking en harmonie bestaan tussen het genie en zijn eigenschappen en het genie en zijn kunstvorm. Pas dan kan het genie tot bloei komen. Het laatste bereikte Andersen toen hij de sprookjes 'ontdekte'. Hierin kon hij de al eerder genoemde kinderlijkheid in de enige juiste vorm gieten.

Brandes betoogde verder waarom Andersen in zijn ogen, hoewel geen slecht, toch geen echte toneel- en romanschrijver was. Dat hij hierin gelijk had, is gebleken doordat noch de toneelstukken noch de romans meer dan een tijdelijk succes hebben gehad. Brandes nam 5 jaar later iets terug van zijn kritiek op Andersen als romanschrijver door een artikel aan de romans te wijden, hij gaf hierin Kierkegaard ongelijk in de hoofdzaken van diens kritiek op *Kun en Spillemand*. Kierkegaard keerde zich tegen het idee dat een genie zorg, onderwijs en opvoeding nodig heeft om tot bloei te kunnen komen. Andersen heeft met zijn eigen levensverhaal bewezen dat hij gelijk heeft, aldus Brandes. Tot slot verwoordde Brandes zijn mening over Andersens egocentrisme milder dan in zijn brief aan Bjørnson door te zeggen dat Andersen niet alleen zijn eigen zaak bepleitte in zijn romans, want hij had immers weldoeners gevonden, maar dat hij vele kinderen van arme afkomst zijn medeleven toonde.

In de correspondentie tussen Andersen en Brandes komt met name één geschilpunt naar voren. Brandes begon zijn eerste brief, die hij schreef nadat zijn eerste artikel over Andersen was gepubliceerd, als volgt:

De er den Skribent af alle, som har gjort Kritiken mest Uret, understøttet alle vulgære Fordomme imod den, bragt den i Ringagt og Vanry. For mig er Kritiken en Videnskab og en lidenskab, og jeg indbilder mig naturligvis som alle mennesker, at alle Andre maa

kunne see det Fortræfflige i min Métier.

Andersen antwoordde dat hij hoopte dat Brandes deze woorden niet serieus meende en hij legde uit hoe slecht hij zelf behandeld was door de critici. Vervolgens dankte hij Brandes voor zijn warme en voortreffelijke artikel. Hij sprak zijn waardering uit over het feit dat Brandes niet zoals zoveel critici, een literair werk gebruikt om zijn eigen geestrijkheid en superioriteit te belichten, maar om zichzelf en anderen de schoonheid ervan te laten zien en zich daar over te verheugen. Het onderwerp van de literaire kritiek keerde steeds weer terug in de brieven. Brandes verweet Andersen dat hij in enkele sprookjes heeft doen voorkomen dat een criticus geïnspireerd wordt door afgunst. Hij doelde waarschijnlijk op sprookjes als *Et Blad fra Himlen* en *Noget*, aldus Andersen in zijn antwoord aan Brandes. Andersen zag deze verhalen als een afspiegeling van zijn eigen leven. Hij begreep niet hoe en wanneer hij de kritiek groot onrecht had gedaan.

Uiteindelijk was het meningsverschil volgens mij niet eens erg groot, het is meer een kwestie van interpretatie veroorzaakt door karakterverschil en door verschil in positie. De oudere (over)gevoelige schrijver versus de jonge verstandelijke criticus. Bovendien nam Brandes het ook op voor Andersen en haalde hij uit naar de onrechtvaardige critici. Hij noemde Andersen zelfs "det jagede Dyr i den danske Litteratur". Maar, zo schreef Mogens Brønsted in *H.C.Andersen og avisen* (p. 87) dit is goed te begrijpen omdat Brandes zelf ondervond hoe het was om 'er buiten te staan' en dus was het verleidelijk om de miskenning en vervolging van de schrijvers die hij behandelde te benadrukken. In een brief aan Andersen schreef Brandes duidelijk hoe hij over de kritiek dacht:

Jeg indrømmer vel, at De har gjort forskel mellem nedsættende og milde Domme, men det synes mig ei, De har draget Linien rigtig. Der er kun een Linie: den mellem sande og falske, alvorlige og onskabsfulde Domme, og den sidste Sondring forvexler Publicum (..) kun altfor hyppigt med den første. (Bredsdorff, p. 45)

Andersen en Brandes bleven elkaar welgezind. Enige tijd was Andersen bitter en geërgerd nadat hij in *Hovedstømningen* had gelezen. Hij schreef aan Henriette Collin 14 augustus 1874: "Alt hvad han skriver om

den frie Kjærlighed og Ægteskabets Ophævelse, er der Saameget, jeg ikke er opvoxet til!" Toch verdedigde Andersen Brandes in het openbaar tegen kritiek. Behalve ijdel en eierzuchtig, was Andersen dus ook toegewijd.

*

Met de literaire kritiek in Denemarken had Andersen, zoals gezegd problemen. Of omgekeerd. In elk geval had hij het gevoel dat Denemarken te klein voor hem was, niet rijp voor zijn literaire kwaliteiten, hij moest weg uit zijn land, vooral om zijn eigen horizon te verbreden en om zijn eigen talent te ontwikkelen. Hij kon nauwelijks wachten tot hij een beurs kreeg voor zijn eerste buitenlandse reis in 1831. Dit was het begin van zijn roem in het buitenland, die begon in Duitsland.

Ivy York Möller-Christensen promoveerde op een uitgebreid receptieonderzoek naar Andersen in Duitsland. De titel van de dissertatie luidt *Den gyldne trekant - H.C. Andersens gennembrud i Tyskland 1831-1850* (1992). De afbakening en de beschrijving van het onderzoeksgebied en -materiaal worden gegeven in hoofdstuk 1 en 2. Het basismateriaal van het onderzoek bestaat uit alle teksten van en over Andersen die verschenen in genoemde periode. Deze teksten zijn in chronologische volgorde ondergebracht in een bibliografie van bijna 100 bladzijden. Het onderzoek concentreert zich op de literaire kritiek en moet vanwege zijn omvang andere delen van de receptie onderbelicht laten zoals de analyse en beoordeling van vertalingen. De methodologische overwegingen worden beschreven in hoofdstuk 3. Kort samengevat heeft de auteur een aantal niveaus gedefinieerd, die de theoretische basis vormen voor de concrete behandeling van de tekst. Te weten, een statistisch, een selectief, een descriptief, een comperatief en een normatief niveau. Binnen het laatste niveau neemt Möller-Christensen de theorie van de receptie-esthetica van Hans Robert Jauss en de hermeneutische filosofie van Hans-Georg Gadamer als uitgangspunt.

Andersen werd in Duitsland bekend met de roman *Jugendleben und Träume eiens italienischen Dichters (Improvisatoren)* in 1835. Zijn werkelijke doorbraak bereikte hij echter pas in 1835 met *Nur ein geiger (Kun en Spillemand)*, maar dit is volgens Möller-Christensen vooral te danken aan de uitvoerige biografische schets (door Von Jenssen) waarmee de roman wordt ingeleid. De combinatie van het werk, dat deels autobiografisch is, en de levensgeschiedenis van Andersen vormden de kiem waaruit

de mythevorming rond Andersen ontsproten is (hoofdstuk 4-5). Andersen was nooit zo beroemd geworden als hij niet zoveel moeite had gedaan om de aandacht op zich zelf en zijn werk te vestigen. Hij legde contacten met invloedrijke mensen, zoals uitgevers, schrijvers en adellijke lieden, hij las veel voor en hij bezocht veel landen om zich zelf te presenteren. Hij schiep zijn eigen mythe. De mythe van het genie dat zich een weg baant naar literaire onsterfelijkheid dankzij de genade van God. De mythe van de arme jongen, die dankzij de steun van goede mensen op de sociale ladder stijgt. De Duitse recensenten, zo blijkt uit het onderzoek, hebben deze mythe gevoed en bevestigd. De recensies die tot 1850 verschenen zijn over het werk van Andersen worden besproken in de hoofdstukken 6 tot en met 11. De auteur citeert rijkelijk uit deze recensies, vooral omdat het moeilijk is om aan de geciteerde bronnen te komen.

In opdracht van de uitgever Carl B. Lorck schreef Andersen zijn autobiografie *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung*, die hij begon met de veel geciteerde woorden: "Mein leben ist ein hübsches Märchen, so reich und so glücklich... Meine Lebensgeschichte wird der Welt sagen, was sie mir sagt: es giebt einen liebenvollen Gott, der Alles zum Besten führt." Hiermee bevestigde Andersen de mythe van het geniale gelukskind. In het 12e en laatste hoofdstuk schetst Möller-Christensen de hoofdlijnen van de literaire doorbraak, zowel chronologisch als gezien vanuit het genre (romans, reisbeschrijvingen, lyriek, autobiografisch werk en sprookjes). In 3 grafische weergaven van de publicaties van en de recensies over de werken van Andersen is duidelijk te zien dat zijn faam in de jaren 1845 tot 1847 zijn hoogtepunt bereikte.

Daarna was er sprake van een langzame neergang en dit kwam niet in de laatste plaats door de politieke en nationale conflicten tussen Denemarken en Duitsland. Maar ook Andersen zelf deed er onbewust aan mee door te breken met de mythe in het laatste deel van zijn levensverhaal. Er kwam meer kritiek op de romans en de dramatische werken, voornamelijk omdat de kompositie niet samenhangend zou zijn. Uit het onderzoek blijkt dat het in eerste instantie de sprookjes waren die de belangrijkste plaats in de receptie bleven innemen.

De titel van de dissertatie *Den guldne trekant* verwijst naar de verhouding tussen de schrijverspersoonlijkheid, het werk en de biografie, die de bouwstenen voor de mythe vormen. Möller-Christensen heeft laten zien hoe deze mythe is ontstaan en vermoedelijk is de invloed van deze mythe

op het beeld dat men vandaag de dag van Andersen heeft aanzienlijk. Ook is het denkbaar, aldus Möller-Christensen, dat er iets gemeenschappelijks bestaat tussen de mythevorming rond Andersen in Duitsland en de mythen over andere personen, die altijd en overal ontstaan (bijv. Napoleon, Marilyn Monroe, Karen Blixen en van Gogh). En met deze overweging zegt de auteur een aanzet te willen geven tot een nog vrijwel nieuw onderzoeksgebied, dat van de mythevorming.

Er is misschien geen antwoord te vinden op de vraag hoe het toch komt dat men zoveel interesse had en heeft voor de mens achter de schrijver Andersen, maar op bijna alle vragen die men stelt over Andersen zijn wél antwoorden te vinden. Er is zoveel over hem geschreven, van het meest banale (geloofde Andersen in spoken?) tot het meest bizarre (was hij een koningszoon?), van zakelijke feiten (waar woonde hij in 1870?) tot de gekste dingen (had hij werkelijk een touw in zijn koffer om zich in geval van brand te kunnen redden?). In Denemarken, waar Andersen nationaal bezit is, wordt hij gekoesterd en in ere gehouden en ontleed tot op het bot. Uit het verschijnen van zowel een Engelse (1990) als een Duitse (1980 en waarschijnlijk ook in 1995) selectie van de dagboeken van Andersen blijkt dat men, zij het in mindere mate, ook in het buitenland belangstelling heeft voor de mens achter de schrijver.

Johan de Mylius geeft in het boek *H.C. Andersen - Liv og værk, en tidstavle 1805-1875* een chronologisch overzicht van het leven van Andersen. De opzet is om zoveel mogelijk nuttige informatie te geven op een zo overzichtelijk mogelijke manier. Hoewel dit zeer moeilijke opgave is, heeft de Mylius een prettig leesbaar boek gemaakt waarin de lezer op veel vragen antwoord kan vinden. Het boek bevat veel feitenmateriaal over reizen in binnen- en buitenland, communicatiemiddelen, belangrijke contacten en vriendschappen, literaire activiteiten, doorbraak in het buitenland, geldzaken, bordeelbezoeken e.d. De vele citaten uit dagboeken en brieven van Andersen geven een persoonlijk beeld van de schrijver. De grens tussen het belangrijke en onbelangrijke, tussen zaken die of te privé of te perifeer zijn, is moeilijk te trekken bij Andersen aldus de Mylius in het voorwoord. De subjectieve keus uit de bijna onuitputtelijke bron van informatie over de persoon Andersen is echter op een zo objectief mogelijke manier gemaakt. Het boek is zeker geen herhaling van andere boeken over Andersen al zijn er onvermijdelijk veel overlappingsen met andere biografieën. Er worden verhoudingen van Andersen met vrienden

belicht die eerder weinig aandacht kregen, zoals de band met Clara Heincke en Henrik Stampe. Er worden, zo schrijft de Mylius, geen conclusies getrokken in het boek, maar er wordt een basis gelegd om conclusies te kunnen trekken, bijvoorbeeld met betrekking tot de seksuele geaardheid van Andersen. Verder worden politieke en literaire gebeurtenissen aangehaald wanneer ze een directe betekenis hadden voor Andersen. Het overzicht is voorzien van een onmisbaar onderwerps- en persoonsregister en bevat een paar mooie illustraties.

Na het lezen van de besproken boeken heb ik het gevoel Andersen persoonlijk te kennen. Zijn manier van leven, denken en schrijven is vertrouwder geworden. Toch blijft er iets onbestemds, iets raadselachtigs over, wellicht staat dát nu juist op de *sammenlignede* bladzijden.